

VARIFRÅN KOMMER BÄRNSTENEN I SYDEUROPA S BRONS- OCH JÄRNÅLDERSFYND?

En litteraturöversikt.

Danzig-apotekaren Helms analysresultat 1885, enligt vilka bärnsten i schaktgravarna i Mykene var baltisk, hör till de naturvetenskapliga iakttagelser, som fått störst inflytande på arkeologien. De bekräftade tidigare förmodanden i samma riktning och blev av grundläggande betydelse för bedömningen av den nordiska bronsåldersvärldens relationer med Sydeuropa. Bärnstensexporten förklarade den köpkraft, som förde metallerna till Nord-europa. Referat — stundom starkt förenklande — av Helms och hans efterföljares analyser blev en stående ingrediens i handböckernas och de populärvetenskapliga arbetenas översiktliga framställningar. Litteraturen om den förhistoriska bärnstenen har blivit stor och svåröverskådlig.¹

Avsikten med de följande raderna är att fästa uppmärksamheten på några arbeten, som förtjänar att beaktas på arkeologiskt håll därför att de tycks ge en modifierad bild av de naturvetenskapliga möjligheterna till proveniensbestämning av bärnsten.

Redan när Jonas 1908 analyserat bärnstenspärlor ur en kupolgrav från mykensk tid, uttalade han visserligen, att dessa hade samma kemiska sammansättning som baltisk bärnsten, men han betonade de geologiska synpunkterna: att bärnsten av denna art var känd bl. a. även från Sydryssland. Han ansåg sig därför kunna säga bara, att materialet var från en formation med avlagringar från Östersjön till Svarta havet.² Härmed hade Jonas angivit en av de omständigheter, som synbarligen måste beaktas vid bedömning av de kemiska analysernas beviskraft: sådan bärnsten som den »baltiska» tycks i själva verket kunna både samlas vid Englands nordsjökust och hämtas ur lager vid Kiev.

Redan några år tidigare hade Hedinger med kemiska argument vänt sig mot de tidigare analyserna: man byggde på förekomsten av bärnstenssyra i föremålen — men halten av sådan kunde förändras genom förvittring.³

¹ En mycket utförlig bibliografi, även över arkeologisk litteratur, finns i *Handbuch der Mineralchemie*, utg. Dölter & Leitmeier, Dresden och Leipzig 1931. Vidare innehåller La Baumes nedan nämnda skrifter rikhaltiga litteraturhänvisningar.

² R. Jonas, Bernsteinperlen aus einem mykenischen Kuppelgrabe und die Identifizierung ihrer Substanz mit Succinit, Mitt. a. d. Geol.-pal. Inst. der Univ. Königsberg Pr. Nr. 2, Schr. d. physik.-ökon. Gesellschaft zu Königsberg Pr. 49, 1908. — En allmänt hållen översikt över den baltiska bärnstens spridning lämnas i A. Bachofen-Echt, Der Bernstein und seine Einschlüsse, Wien 1949; se särskilt kartskisserna fig. 7—8.

³ A. Hedinger, Die vorgeschichtlichen Bernstein-Artefakte und ihre Herkunft, Strassburg 1903 (här cit. efter La Baume).

År 1916 kom så Violliers och Reutters arbete om förhistorisk bärnsten. På grundval av nya analyser menade Reutter, att bärnsten i schweiziska »påbyggnadsfynd» inte kom från norr, utan från Sydeuropa.⁴

I mellankrigstidens två stora sammanfattningar från arkeologiskt håll av forskningsläget ifråga om de förhistoriska bärnstensfynden, båda av La Baume, bemöttes sådana kritiska uttalanden med bestämdhet. La Baume, som kunde publicera Olshausens efterlämnade analysresultat, vände sig med skärpa mot Hedinger och Reutter och hävdade i huvudsak den position, som byggts av Helm. Men det skedde med stor försiktighet; möjligheterna att på kemisk väg nå helt säkra resultat beskrevs som mycket begränsade.⁵

Här återspeglades otvivelaktigt en förskjutning ifråga om naturvetenskapsmännens bedömning av bärnstensanalysernas möjligheter och begränsningar — liksom den ökade kännedomen om bärnstensförekomster i olika länder. När direktören för Königsberg-universitetets geologisk-paleontologiska institut K. Andree 1929 skrev en inledningsartikel till en ny publikationsserie om bärnstensforskning, fann han sig böra understryka, att mycket i litteraturen om förhistorisk bärnsten måste revideras, med hänsyn till att bärnstensliknande bildningar visat sig ha vidsträcktare utbredning än man antagit.⁶ Och från samma forskningscentrum uttalade Plonait vid denna tid, att även kvantitativa bestämningar av halten av bärnstenssyra knappast kunde vara avgörande för bestämningen av bärnsten som »baltisk» i ordets vidaste mening — med hänsyn till t. ex. rumänsk bärnstens halt av denna syra. Ännu mindre kunde då naturligtvis den enbart kvalitativa bestämningen av bärnstenssyras närvaro säga — eftersom dels även t. ex. bärnsten från Sicilien innehåller sådan, som dessutom kan bildas vid många kemiska processer. Vad särskilt Jonas kemiska undersökning angår, ansåg Plonait denna icke vara övertygande.⁷

Mot en sådan bakgrund är det naturligt, att frågan om bärnstenens härkomst hålls öppen av de forskare, som under senare år studerat det i sammanhanget viktiga italienska materialet, främst från etruskisk miljö — och att man samtidigt sett sig om efter nya vägar att nå definitiva svar. I sistnämnda avseende är ett inlägg av Zanon av intresse. Zanon har undersökt förekomsten av diatomaceer i etruskiska bärnstensföremål och ansett sig bland de många i proven påträffade arterna av dessa mikroskopiska kiselalger kunna urskilja tre, som är kända från sådan geologisk miljö, i vilken Siciliens bärnsten förekommer. Jämförelserna görs med diatomaceer från

⁴ D. Viollier & L. Reutter, Contribution à l'étude de l'ambre préhistorique, Anzeiger f. schweiz. Altertumskunde N. F. XVIII, 1916.

⁵ W. La Baume, artikeln »Bernstein» i Eberts Reallexikon d. Vorgeschichte. 1. Berlin 1924. Densamme, Zur Naturkunde und Kulturgeschichte des Bernsteins, Schriften d. naturf. Gesellschaft in Danzig, N. F. XX, 1935.

⁶ K. Andree, Bernsteinforschung einst und jetzt, Bernsteinforschungen 1, Berlin & Leipzig 1929; s. XXX.

⁷ C. Plonait, i Die nutzbaren Mineralien, utg. Dammer & Tietze, II, Stuttgart 1928, s. 499 f.

samtidiga avlagringar på Krim.⁸ — I en undersökning över etruskiska skarabéer etc. av bärnsten framlägger von Bissing iakttagelser, som talar för att sådana tillverkats i Vetulonia och fäster uppmärksamheten på läget vid Tyrrhenska havet — med god möjlighet till kontakt med Sicilien — om nu råvaran skulle ha hämtats därifrån och ej från norr.⁹ — Bärnstensföremål från Vetulonia är också ämnet för ett arbete av Massaro, vari proveniensfrågan ytterligare diskuteras. Nya analyser publiceras samtidigt av Passerini.¹⁰

Man vill gärna instämma i de önskemål om fortsatta bredare undersökningar, som dessa studier över italienska bärnstensfynd utmynnar i. Veterligen har t. ex. ännu ej prov gjorts på förhistorisk bärnsten med de optiska metoder, som lär användas för att skilja äkta från falsk bärnsten.

En nordisk arkeolog utan möjlighet att fackmässigt bedöma de naturvetenskapliga argumentens och motargumentens styrka måste väl under alla omständigheter konstatera, att kraven på de arkeologiska argumenten ifråga om sydeuropeisk bärnstens nordiska ursprung blir större ju mera de naturvetenskapliga står under debatt.

Carl-Axel Moberg

⁸ V. Zanon, *Le diatomee dell'ambra, Studi etruschi* 3, 1929.

⁹ Fr. F. W. von Bissing, *Studien zur ältesten Kultur Italiens II, Etruskische Skarabaeen und Skarabaeoide aus Bernstein, Studi etruschi* 5, 1931.

¹⁰ D. Massaro, *La ambre di Vetulonia. M. Passerini, Analisi chimica di alcuni campioni di ambre etrusche. Båda i Studi etruschi* 17, 1943.

NÅGRA MEDELTIDA TEXTILIERS PROVENIENS

Konstnären och fornforskaren Nils Månsson Mandelgrens samling av teckningar, akvareller m. m. i Lunds universitets konstmuseum utgör tillsammans med hans reseberättelser för åren 1846—1848 i Antikvarisk-topografiska arkivet ett synnerligen rikt och ännu till stora delar outnyttjat material. Ett flertal nu helt försvunna eller fullständigt ombyggda kyrkor avbildas och beskrivas liksom också en mängd kyrkliga inventarier av skilda slag. Mandelgren nöjde sig dock icke med att avbilda kyrkornas inventarier, i många fall sökte han också förvärva märkligare föremål för vad han kallar »Kongl. Museum» eller »Antiqvitetsmuseum», d. v. s. närmast Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademiens samlingar. Det intresse, som från akademiens sida visades hans nit för dess samlingars förkovran, var dock i allmänhet mycket ringa; i många fall lämnades församlingarnas erbjudande utan svar. Flera föremål kommo emellertid till Stockholm, där de också införlivades med akademiens samlingar och nu således förvaras i Statens historiska museum. Tyvärr slarvade man icke sällan med att ange föremålens proveniens med det resultatet, att en mängd föremål utan